

memorii | jurnale

Lena Constante (1909–2005) a făcut studii de arte aplicate la Universitatea din București, pentru ca, înainte de al Doilea Război Mondial, să se alăture echipelor de cercetători conduse de Dimitrie Gusti (cea mai importantă manifestare a școlii de sociologie românești din perioada interbelică). Apropiată de cercurile comuniste prin prietenia cu Lucrețiu Pătrășcanu și soția lui, imediat după război va participa la întemeierea primului teatru românesc de marionete, la București, împreună cu aceasta din urmă. Va fi arestată în „lotul Pătrășcanu“, acuzată, judecată și condamnată, într-unul dintre cele mai răsunătoare procese staliniste montate de noua putere comunistă din România. Va ispăși o vină inexistentă, până în 1962; la ieșirea din închisoare, după o scurtă perioadă de domiciliu forțat, revine la București și lucrează ca grafician și creator de marionete. În 1968 este reabilitată politic, asemenea tuturor celor condamnați în lotul respectiv, primește dreptul de a semna și de a-și expune creațiile. Tapi-seriile sale, care utilizează fâșii de țesături vechi, țărănești, integrate în ansambluri de mari dimensiuni și de o intensitate compozițională aparte, au un succes extraordinar, atât în țară, cât și în străinătate, și îi atrag noi conflicte cu puterea comunistă. Are, cu toate acestea, dreptul de a călători în străinătate, alături de soțul ei, Harry Brauner (și el, una dintre victimele aceluiași proces stalinist), un renumit etnomuzicolog. Este autoarea unor texte pentru copii – *Păpușile harnice* (1972), *Păpușile harnice în grădiniță* (1975), *O poveste cu un tată, o mamă și trei fete* (1995) –, dar înainte de apariția celor două volume de memorii din închisorile comuniste – *Evadarea tăcută. 3 000 de zile singură în închisorile din România* (publicată în 1990, la Paris, sub titlul *L'évasion silencieuse*, apoi în românește la Editura Humanitas, în 1992, reeditată la Editura Florile Dalbe în 1995 și la Editura Humanitas în 2013; cartea a fost de asemenea tradusă în engleză, italiană și spaniolă) și *Evadarea imposibilă. Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc, 1957–1961* (Editura Fundației Culturale Române, 1993, reeditată la Editura Florile Dalbe în 1996) – nu era, practic, cunoscută ca scriitoare. Regizorul Thomas Ciulei îi consacră un film documentar impresionant, *Nebunia capetelor (La folie des têtes)*, dispărut în chip nefericit din rețelele de distribuție, odată cu firma care îl produsese, în tulburii ani '90 ai postcomunismului românesc.

Lena Constante

EVADAREA IMPOSIBILĂ

Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc
1957–1961

Ediție îngrijită,
cuvânt înainte și note de
IOANA BOT

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 2013, 2023

Lucrare apărută cu acordul COPYRO – Societate de Gestiune Colectivă
a Drepturilor de Autor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Constanța, Lena

Evadarea imposibilă: penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc
1957–1961 / Lena Constanța; ed. îngrijită, cuvânt înainte și note
de Ioana Bot. – București: Humanitas, 2023

ISBN 978-973-50-8214-7

I. Bot, Ioana (ed. îngrij.; pref.; note)

821.135.1

343.8

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuvânt înainte

Evadarea imposibilă întregeste memoriile carcerale ale Lenei Constanțe, într-un diptic unde cărții despre anchetă, torturi și singurătatea celor 8 ani de reclusiune totală (*Evadarea tăcută*) i se adaugă acum cartea despre viața în celulele comune ale închisorii de la Miercurea-Ciuc, în așteptarea eliberării. Autoarea fusese condamnată la 12 ani de detenție în procesul-mascaradă montat de autoritățile staliniste împotriva lui Lucrețiu Pătrășcanu și a apropiaților săi. Dar eliberarea – visată, fantasmată atâția ani – nu deschide, totuși, lumea Lenei Constanțe în apoteoza fericirii așteptate; este, poate, episodul cel mai întunecat al întregii cărți: primii oameni liberi întâlniți nu au nici pe departe generozitatea celor din închisoare; pentru ei, aparițiile foștilor deținuți întorși din Infern nu sunt recognoscibile ca atare (Lena Constanțe e socotită, repetat, în prima ei zi de libertate, în trenul de la Miercurea-Ciuc la București, drept o mizerabilă cerșetoare – și disprețuită ca atare...), semn că, pentru oamenii aceia liberi, lumea pușcăriilor comuniste era o realitate paralelă, de fapt. Fericită că a supraviețuit și că și-a regăsit familia întregă, Lena Constanțe își încheie memorialul în chiar punctul de criză al indicibilului propriei experiențe. Ceea ce a traversat ea vreme de 12 ani nu poate fi povestit, se sugerează, decât celor care cunosc deja Infernul, fie și numai pentru a o fi însoțit pe ea, acolo, cu gândurile lor (cazul

mamei). Pentru toți ceilalți, lumea închisorilor nu există – suferințele, urmele lor nu „se văd“ (nu se recunosc, mai degrabă) pe chipul celei care a revenit din Iad. Și toate pledoariile deținutei Constanțe despre demnitatea umană, despre capacitatea ființei spirituale de a se opune dictatului bestial al unor călăi vremelnici, toată speranța de a dobândi o recunoaștere a suferințelor îndurate („Ne vor purta în triumf...“, sperau, în celulă, deținutele, visând momentul întoarcerii acasă), toate acestea rămân, cumva, suspendate de întâmplările primei zile de libertate, cu care se încheie cartea.

Dar am ajuns prea repede la final, pentru a sintetiza ceea ce cred că este unul dintre mesajele cele mai importante ale acestei cărți scrise, explicit, pentru generațiile viitoare, cărora istoria comunismului avea să le fie străină. Mai insistent decât în primul volum, Lena Constanțe explică acum de ce își scrie memoriile – și cu ce sentimente o face. Deznădejdea e, de departe, cel mai important dintre ele: „A începe să scrii spre sfârșitul vieții, la o vârstă înaintată, este un pariu pierdut dinainte. O știu. O simt. Atunci, o repet, la ce bun să mă chinuiască mai departe? De ce? De ce atâta caznă pentru a retrăi zilele de mult trecute ale penitenciarului? [...] de ce nu sunt în stare să accept admirația progresivă, liniștea călduță și uitarea? Înțelepciunea ar trebui să ducă la renunțare. Dar eu nu sunt înțeleaptă. [...] Mă voi strădui, deci, mai departe, să duc la bun sfârșit această uriașă «poștă», pe care o voi trimite cu aceeași emoție și teamă, ca și telegraficele mele poște lipite cu săpun, ici și colo, purtătoare de prietenie și speranțe. Voi continua, până la capăt, în pofda certitudinii că nu sunt în stare să fac simțită, reală și prezentă, viața noastră acolo. În tot golul ei, în toată jalea și intolerabila ei mizerie. [...] Îmi pare rău că nu găsesc stilul cel mai grăitor pentru a-l face pe cititor să se înfioare și să-și dea seama că el are mai tot timpul motive de bucurie, dar

nu știe să le vadă. Sau nu vrea să le vadă. [...] Scriu eu cu deșarta dorință ca viața noastră chinuită să fie pentru ceilalți un imbold, un elan spre cultură și spre bucuria de a trăi“. *Evadarea imposibilă* – pe care însăși autoarea o socotește o poveste mai puțin importantă decât cea a regimului carceral de izolare totală din primii săi opt ani de detenție – reprezintă exact acest efort, de a povesti „până la capăt“, împlinindu-și menirea mărturisitoare. De fapt, întreprinderea scriitoricească îi reușește Lenei Constante mai bine decât spera – prima dovadă o constituie succesul de care s-au bucurat toate edițiile memoriilor sale; a doua dovadă – autoritatea de care acestea din urmă se bucură printre cercetătorii istoriei închisorilor și comunismului românesc, pentru care cărțile ei oferă importante surse de informație (și, uneori, pentru anumite episoade discrete sau pentru anumite deținute aruncate în uitare, sunt *singurele* surse de informație). Dacă *Evadarea tăcută* fusese, de la început, de la prima ediție, franceză, a textului, un exercițiu disperat de a „explica închisoarea străinilor“, adică acelor care nu au cunoscut comunismul, occidentalilor, volumul al doilea continuă efortul de a restitui adevărul, adresându-se de acum unui alt fel de „străini“ – cititorii generațiilor viitoare, tinerii de azi care nu au, despre comunism, poate, nici măcar cunoștințele vagi ale unor occidentali de la sfârșitul anilor '80 ai veacului trecut. Această miză dă, cred, tonul general al *Evadării imposibile*, la toate nivelele construcției sale. Morala devine mai explicită (chiar dacă dă impresia că este rostită incidental – pentru că rostirea ei rupe, întotdeauna, firul unei povești și este tratată, chiar de către autoare, ca „digresiune“). Expresia durerii fizice, peste care în volumul anterior cădea perdeaua expresivă a tăcerii și a numerelor, este acum directă și alunecă fără reținere în lamentație deschisă: „Minute nesfârșite. Ceasuri chinuitoare. Durere... Durere. Dar cum să

Notă asupra ediției

Prezenta ediție a memoriilor din închisoare ale Lenei Constanțe reproduce textul celui de-al doilea volum al respectivelor memorii, scris – după chiar datarea autoarei – între 1990 și 1992 și publicat sub titlul *Evadarea imposibilă*, într-o primă ediție (din 1993) la Editura Fundației Culturale Române din București și într-o a doua ediție (din 1996) la Editura Florile Dalbe din București. A doua ediție variază sensibil față de cea dintâi; autoarea explică într-o notă că toate pasajele tipărite acum cu caractere italice dispăruseră din ediția din 1993 („din greșală“, spune Lena Constanțe; dar o lectură atentă va percepe mărci stilistice cu mize confesive, lirice, personale, în toate fragmentele eliminate din prima ediție, ceea ce ne îndeamnă să credem mai degrabă într-o intervenție redacțională). Am păstrat respectivele fragmente în italice, pentru că ele indică un episod, poate, interesant pentru cei ce vor dori să studieze istoria receptării cărților Lenei Constanțe. Nici în cazul acestui volum, nu am avut acces la manuscrisele originale; am respectat așadar textul ediției din 1996, considerând că acesta este ultima variantă revizuită de autoare.

Volumul de față este însă scris ca urmare a succesului de public al celui dintâi, pentru a completa povestea și a restitui istoria experienței carcerale a autoarei până la capăt, adică până la eliberarea ei din închisoare. Este scris mai „grăbit“

și cu mai mare atenție – inevitabil, de vreme ce relatează o viață „la comun“, în închisoare – față de numele, identitățile, caracterele celorlalte personaje ale istorisirii: deținuți, milițieni, gardieni, anchetatori etc. Cu toate acestea, memoria Lenei Constante nu este întotdeauna exactă, micile erori fiind corectate în notele de subsol, unde am căutat să reconstituim, minimal, contextul istoric și cultural de referință. În unele situații însă (foarte puține), ne-a fost imposibil să identificăm cartea, locul sau filmul la care se face aluzie în text. În ceea ce privește numele de persoane (și îndeosebi pentru identitatea tovarășelor de celulă ale Lenei Constante), am putut oferi informații numai în cazurile în care autoarea le indica numele real (și întreg); or, ea precizează de la început că a făcut acest lucru exclusiv pentru deținutele care au murit între timp (până în 1990, așadar) și pentru care dezvăluirea identității nu reprezenta un atentat la intimitatea persoanei. Și, mai departe, desigur, dacă acele nume figurau, undeva, în dicționarele și istoriile publicate ale comunismului românesc. Ca și în cazul *Evadării tăcute*, am trimis de câte ori a fost posibil la surse bibliografice, pentru cine dorește mai multe informații asupra anumitor aspecte, esențiale (credem) în configurarea unui tablou al epocii evocate. Pentru a ușura lectura *Evadării imposibile*, ca o carte de sine stătătoare și nu neapărat „împreună cu“ *Evadarea tăcută*, am preferat să reluăm și aici toate notele de subsol privitoare la persoane și instituții, care se găseau deja în primul volum. Le mulțumim celor care ne-au ajutat în stabilirea notelor: Ioan Tomoiagă, Irina Carabaș, Eleonora Sava (pentru referințele de istorie a comunismului românesc și de istorie a instituțiilor acestuia), Florin Bican (pentru literatura și cinematografia anglo-americană).

Și edițiile *Evadării imposibile* sunt, în prezent, epuizate, iar difuzarea deficitară a cărților în primul deceniu al post-

comunismului românesc le face greu de găsit în bibliotecile publice. Reeditarea sa face parte, în ce ne privește, din același proiect restitativ ca și *Evadarea tăcută*. Așa cum spuneam în *Nota asupra ediției* la primul volum, modificările survenite în vara lui 2012 la IICCMER ne-au determinat să restrângem proiectul de cercetare inițial la realizarea doar a acestei noi ediții a celor două volume de memorii. Ne reînnoim mulțumirile către Editura Humanitas, pentru a fi acceptat propunerea noastră editorială, chiar și în aceste condiții. Și, înainte de toate, mulțumim fostei echipe de la IICCMER, alcătuită din Vladimir Tismăneanu, Angelo Mitchevici și Ioan Stanomir, pentru entuziasmul cu care ne-a susținut – și cu speranța că planurile noastre inițiale se vor împlini, totuși, cândva.

Am corectat, tacit, în text, greșelile evidente de tipar, dezacordurile etc., și am menționat în note doar locurile unde greșeala (de tipar? de culegere?) din ediția primă nu ne permitea să reconstituim un text inteligibil. Intervențiile noastre sunt minimale: am considerat că ezitățile gramaticale sau lexicale fac parte din timbrul stilistic particular al autoarei. Am corectat, în note, informațiile istorice, acolo unde ele erau eronate în text. Am unificat ortografia potrivit normelor actuale. Am lăsat, în schimb, formele gramaticale mai vechi pe care Lena Constante le folosește, considerându-le particularități stilistice ale textului, menite a conserva o anumită dicțiune specifică autoarei.

Considerăm că acest proiect editorial, de acum împlinit în întregime, va așeza scrierile Lenei Constante la locul meritat în bibliotecile și conștiințele românești, acolo unde memoria comunismului se transformă în istorie, iar marile exemple morale (ale celor care au traversat infernul și apoi ne-au lăsat povestea lor) se pot așeza la temelia opțiunilor etice ale generațiilor viitoare. Sperăm să realizăm, astfel,

principalul deziderat al autoarei înseși, care și-a scris cele două cărți gândindu-se tocmai la pericolul pierderii memoriei, ce amenință în primul rând tinerii vremurilor noi, libere – dar și (tot mai) depărtate de comunism.

Cluj-Napoca – Zürich,
noiembrie – decembrie 2012

Ioana Bot

EVADAREA IMPOSIBILĂ

Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc
1957–1961

Prefață

În luna aprilie a anului 1990 am depus volumul *Evadarea tăcută* la secretariatul editurii franceze La Découverte de la Paris. La 1 septembrie, în același an, cartea apărea în librării.

Este prima mea carte și nu o socot „literatură“. Nu sunt scriitoare. Este doar mărturia unei femei condamnate la 12 ani de închisoare într-un proces stalinist. O relatare atât de precisă pe cât mi-a îngăduit-o timpul scurs. Când am început să-mi trec amintirile pe hârtie doar în 1973, unele amănunte s-au șters din memoria mea. Dar nici un artificiu nu a înlocuit cele uitate.

Evadarea tăcută povestește primii mei ani de detenție. Anii petrecuți singură într-o celulă. Cinci ani de anchetă, procesul, condamnarea și primii trei ani de penitenciar. Trei mii de zile singură.

Nu știu din ce cauză, în 1957, am avut, în sfârșit, dreptul de a fi împreună cu alte deținute politice. Am executat întreaga condamnare și am ieșit din penitenciar în ziua de 14 iulie 1961.

Cu sfârșitul singurătății mele a luat sfârșit și evadarea mea tăcută.

De ce m-am oprit aici? De ce nu am descris și viața deținuților politici într-un penitenciar comunist? Viața mea printre ele? Între 1957 și 1961? Pentru că...

Climatul românesc al decadelor comuniste a fost înăbușitor. Nesiguranță, temeri, arestări, procese, nedreptăți, percheziții, condamnări, dosare secrete, convorbiri telefonice ascultate, informatori, mărturii false, denunțuri, autobiografii...

Câte familii românești pot oare afirma că nu au suferit amputarea unei rude sau a unui prieten? Pentru câteva luni, câțiva ani sau de-a pururi.

A fost anotimpul automobilelor negre oprindu-se în plină noapte în fața caselor adormite. Anotimpul valizelor sau al boccelor pregătite, în eventualitatea unei iminente sau virtuale arestări. Timpul anchetelor prelungite fără termen. Detențiilor fără procese. Proceselor fără dreptate. Condamnărilor dictate.

Călcați în picioare, noi toți. Am socotit deci ultimii mei ani de închisoare drept o detenție „banală“. Neprezentând un interes deosebit. Nu mai eram decât una dintre miile de femei înghesuie, claie peste grămadă, în toate pușcăriile țării. La ce bun să povestesc ceea ce, mai mult sau mai puțin, era cunoscut de mai toți românii?

Dar, la Paris, unii cititori m-au întrebat de ce nu am povestit și această a doua etapă a condamnării mele. Am înțeles atunci că pentru cetățenii unei țări libere, necomuniste, tot ce îmi părea mie banal și lipsit de interes putea lua în ochii lor un aspect tragic și înspăimântător.

Dar România nu a început, în 1989, drumul spre libertate? Un drum greu, cu poticneli și cotituri, dar peste câțiva ani, tineretul român va trăi într-o țară liberă și va trebui și el să cunoască viața tragică și înspăimântătoare a părinților lui.

Noi, cei ajunși la mal, supraviețuitorii închisorilor, suntem azi, cu toții, bătrâni. Nu se cuvine ca moartea, răpindu-ne și pe noi, unul după altul, să șteargă din memoria istoriei această inumană epocă a țării noastre.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	
de Ioana Bot	5
<i>Notă asupra ediției</i>	13

EVADAREA IMPOSIBILĂ

Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc
1957–1961

Prefață	19
[Prima mea celulă].	23
A doua mea celulă	160
A treia mea celulă	205
A patra mea celulă	212
A cincea și ultima mea celulă	226